

Pawlikowska-Brożek, Zofia / Wachułka, Adam

Jadwiga Stefania Dianni (1886-1981) we wspomnieniach historyków matematyki

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 27/1, 189-194

1982

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JADWIGA STEFANIA DIANNI (1886—1981)
WE WSPOMNIENIACH HISTORYKÓW MATEMATYKI

Liczne grono uczennic, znajomych i przyjaciół pożegnało w dniu 23 marca 1981 na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie ś.p. Jadwigę Dianni. Wśród biorących udział w pogrzebie była znaczna ilość pracowników Oddziału PWN w Krakowie, pracowników Archiwum krakowskiego Oddziału PAN oraz wielu badaczy historii matematyki w Polsce. W tej ostatniej grupie Jadwiga Dianni należała do wybitnych badaczy. Jej skrupulatnie opracowane rozprawy i artykuły z tej dziedziny wyjaśniły wiele ciemnych plam z dziejów matematyki, a z drugiej strony przyczyniały się stale do popularyzacji, zaliczanej do trudnych nauk, dyscypliny — i to zarówno wśród starszego społeczeństwa, nauczycielstwa, jak i młodzieży.

Jadwiga Dianni urodziła się 12 sierpnia 1886 we Lwowie, w rodzinie Józefa Mikołaja Czermaka — z zawodu notariusza, z zamiłowania literata, tłumacza obcej literatury. W r. 1846 ukazało się drukiem w Krakowie jego tłumaczenie *Fausta* Goethego. Matką Jadwigi była Maria z Andrzejewskich, córka starosty ze Złoczowa. Z rodzicami Jadwigi przyjaźnił się, skoligowany przez swe pierwsze małżeństwo z siostrą matki Jadwigi, Jan Kasprowicz.

W roku 1896 wstąpiła Jadwiga, a później i o dwa lata od niej młodsza siostra Olga, do słynnego gimnazjum dla dziewcząt, założonego przez Zofię Strzałkowską we Lwowie. Stanowisko służbowe ojca powodowało częste zmiany jego zamieszkania. Dziewczynki mieszkały więc najpierw w internacie SS. Nazaretanek, a później na stacji prywatnej. Gdy ojciec objął stanowisko notariusza w Jaworznie w r. 1903, matka z córkami przeniosła się do Krakowa. Jadwiga przeszła już wówczas do 6 klasy prywatnego gimnazjum żeńskiego przy ul. Wolskiej (obecnie Manifestu Lipcowego), kierowanego przez B. Trzeskowskiego. W międzyczasie w roku 1904, zmarł jej ojciec i został pochowany w Krakowie na Cmentarzu Rakowickim.

Ponieważ prywatne gimnazjum żeńskie nie miało praw szkoły publicznej, Jadwiga w roku 1905 złożyła z odznaczeniem egzamin dojrzałości w trybie eksternistycznym i w październiku tego roku podjęła studia na Wydziale Filozoficznym UJ, na kierunku matematyczno-fizycznym. W roku 1908

przeniosła się z matką znowu do Lwowa, podczas gdy młodsza siostra Olga, po mężu Nowińska, pozostała w Krakowie. W roku 1911 złożyła Jadwiga we Lwowie egzamin na nauczyciela szkół średnich w zakresie matematyki, fizyki i chemii (w składzie komisji egzaminacyjnej byli: J. Puzyna, S. Tołłoczko i K. Zakrzewski) i wyjechała na rok jako korepetytor do Żurawna, odwiedzając w każdą niedzielę matkę we Lwowie. Po powrocie z Żurawna zawarła 12 sierpnia 1912 roku związek małżeński z Augustem Dianni, śpiewakiem operowym i od roku 1903 profesorem klasy śpiewu solowego w Konserwatorium Polskiego Towarzystwa Muzycznego we Lwowie. Męża swego poznała jeszcze w Krakowie w r. 1906 w czasie jego występów. Po parotygodniowym pobycie we Włoszech u rodziny męża rozpoczęła Jadwiga Dianni 1 września 1912 swą wieloletnią i owocną pracę nauczycielską w Miejskim Gimnazjum Żeńskim im. Królowej Jadwigi we Lwowie, dochodząc w roku 1935 do stanowiska wicedyrektorki.

Tymczasem w roku 1914 wybuchła pierwsza wojna światowa. Jadwiga z mężem i matką przeniosła się do Wiednia, gdzie również uczyła na kursach gimnazjalnych — zorganizowanych dla uchodźców z Galicji. W r. 1916 zmarła w Wiedniu jej matka. Po przesunięciu się frontu walk na wschód powrócili państwo Dianni w roku 1917 do Lwowa. Jadwiga podjęła ulubioną pracę nauczycielską w swoim gimnazjum, zaś mąż jej wrócił do Opery i Konserwatorium.

Mimo wytężonej pracy nauczycielskiej znajdowała Jadwiga czas i siły na samodzielne studia, koncentrując się na badaniach dziejów matematyki. Potrafiła w niezwykle umiejętny sposób wplatać zdobyte wiadomości z historii matematyki w obowiązkowy materiał szkolny. Jej uczennice wyróżniały się wśród swych koleżanek znajomością ciekawych faktów z dziejów matematyki i umiejętnością posługiwania się nimi. Bardzo często te ich umiejętności — nabyte w szkole średniej — w czasie studiów matematycznych na Uniwersytecie Jana Kazimierza zwracały uwagę profesorów tej uczelni.

W roku 1936 mąż Jadwigi został odznaczony orderem Polonia Restituta oraz otrzymał obywatelstwo polskie. Zmarł, niestety, nagle na zawał serca w r. 1938 i został pochowany na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie.

Tymczasem zbliżała się nieuchronnie druga wojna światowa, która przyniosła istotne zmiany w życiu i pracy Jadwigi Dianni, teraz już zupełnie samotnej. Jeszcze do czasu napaści hitlerowskiej na ZSRR uczyła w latach 1939—41 w przekształconej z XI Gimnazjum 10-letniej szkole koedukacyjnej we Lwowie, ale po powtórnym zajęciu Lwowa przez wojska hitlerowskie zaczęła poważnie myśleć o opuszczeniu tego miasta. W roku 1943 przyjechała do Krakowa i zamieszkała w Bronowicach w domu siostry Olgi Nowińskiej. Państwo Nowińscy utracili w czasie okupacji hitlerowskiej jedyne syna, który aresztowany przez gestapo, już nigdy do domu nie powrócił.

Po wyzwoleniu podjęła Jadwiga Dianni w r. 1945 pracę nauczycielską w Liceum im. J. Joteyki na kursach dla starszej młodzieży. W r. 1945 znalazłem się jako repatriant ze Stryja w Krakowie i rozpocząłem także pra-

cę nauczycielską w szkołach krakowskich, a między innymi i w Liceum im. J. Joteyki. Wkrótce nawiązałem z Jadwigą Dianni kontakt naukowy, a jej pasja w badaniu dziejów matematyki w Polsce wzbudziła i we mnie entuzjazm do tych badań. Prawie coniedzielne posiedzenia nasze w pokoiku Jadwigi Dianni przyczyniły się do powstania wielu opracowań, z których nie wszystkie zresztą ujrzały światło dzienne, ale wzbogaciły poważnie zakres naszej wiedzy we wspólnie opracowywanej tematyce. Gdy w r. 1950 prof. Aleksander Birkenmajer objął w Uniwersytecie Warszawskim Katedrę Bibliotekoznawstwa, zaproponował Jadwidze Dianni przejęcie jego wykładów z historii matematyki na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jadwiga Dianni odmówiła z powodu wieku i zaproponowała moją kandydaturę. Kandydatura ta została przyjęta i w UJ i w WSP w Krakowie.

Wkrótce potem przeszła Jadwiga Dianni na emeryturę jako zasłużona nauczycielka, ale jednocześnie podjęła pracę dodatkową w dziale wydawnictw naukowych „Czytelnika”, a następnie w PWN w Krakowie, gdzie pracowała prawie do r. 1955. Równocześnie od r. 1954 była członkiem Zespołu Odrodzenia Zakładu Historii Nauki PAN, którego zebrania odbywały się w Krakowie. Zespołem kierował wówczas znakomity znawca problematyki polskiego Odrodzenia — profesor UJ — Henryk Barycz. Okres działalności Zespołu był bardzo użyteczny dla wszystkich współpracowników i szczególnie wdzięcznie wspominaliśmy go z Jadwigą Dianni. Po roku 1955 dzieliła Jadwiga swój czas i pracę pomiędzy Biblioteką Jagiellońską a swoim pokoikiem. Po śmierci najpierw szwagra — ok. r. 1950, a potem siostry Olgi w dniu 4 marca 1961, pozostała w swoim pokoiku prawie zupełnie samotna, a tylko nieliczne odwiedziny byłych uczennic i dawnych znajomych przypominały dawny miły czas. Niestety nieustanna praca, o której świadczy załączony wykaz publikacji, wyczerpała niezmożone — wydawało się — siły żywotne; Jadwiga Dianni zmarła w dniu 15 marca 1981 — prawie nieoczekiwanie. Gdy odwiedziliśmy ją w dniu 8 marca 1981 w szpitalu wojskowym, gdzie znalazła się wskutek nieszczęśliwego upadku w domu, wydawała się nam, że lada moment do domu powróci. Niestety — w następną niedzielę dowiedzieliśmy się w szpitalu, że Jadwiga Dianni tego dnia zmarła. Badania historii matematyki utraciły wielkiego entuzjastę i oddanego zwolennika.

Adam Wachulka
(Kraków)

*

*

*

Chciałabym przekazać kilka refleksji związanych z pracą badawczą Jadwigi Dianni.

Już w czasie studiów uniwersyteckich interesowała się ona historią matematyki. Studiowała dzieła z tej dziedziny, głównie w języku francuskim,

niemieckim, włoskim w czym niemałą pomocą była znajomość języka łacińskiego i greckiego, pozwalająca na czytanie dzieł matematyków w oryginale. Na ich podstawie opracowała historię matematyki od starożytności do czasów nowożytnych (maszynopis tej pracy znajduje się w Archiwum PAN — Oddział w Krakowie). Od chwili powstania Zakładu Historii Nauki PAN J. Dianni związała się z działającym w ramach tego Zakładu Zespołem Odrodzenia. Skoncentrowała swoje zainteresowania głównie na historii matematyki w Polsce. Opracowywała bibliografię piśmiennictwa polskiego z dziedziny historii matematyki (Archiwum PAN w Krakowie). Podjęła trud przypomnienia działalności wybitnych postaci z historii matematyki w Polsce w okresie XV—XIX w., między innymi J. Brożka, T. Kłosa, S. Grzepskiego, B. Wojewódki, F. Sapalskiego. Wiele prac J. Dianni dotyczy recepcji i rozwoju poszczególnych dyscyplin matematycznych w Polsce. Miała niezwykły dar wyszukiwania wręcz niedostępnych danych biograficznych, wielki talent badacza, ogromną pasję w przekazaniu polskiemu czytelnikowi dziejów tworzenia kultury matematycznej w Polsce od jej zarania. Nie tylko ta „wielka” matematyka z początków XX wieku była według J. Dianni godną pióra historyka tej nauki, ale wszystko to, co wchodziło w zakres jej nauczania, co stanowiło wkład w ogólną kulturę tak polską, jak i powszechną. Kilka publikacji J. Dianni dotyczy matematyki i matematyków obcych. Wśród nich jest praca, początkowo planowana jako monografia dla uczczenia 150 rocznicy śmierci N. H. Abela (1802—1824), później zaś w wersji skróconej opublikowana w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki” (R. XXIV, 1979 nr 2, s. 367—375). Zawarła w niej autorka cenne, nieznanne w polskiej literaturze szczegóły z życia wielkiego matematyka norweskiego.

Ś.p. J. Dianni była niezwykle skromnym, uczciwym, kochającym młodzież człowiekiem, której wielką pasję życiową stanowiła historia matematyki.

Zofia Pawlikowska-Brożek
(Kraków)

WYKAZ PRAC JADWIGI DIANNI Z ZAKRESU NAUK MATEMATYCZNYCH

1. *Jan Brożek (Joannes Broscius)*, akademik krakowski (1585—1652). Warszawa 1949. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 152 s., tabl. 1. Z cyklu *Matematycy Polscy*.
2. *Kwadratura księżyców. (Od Hipokratesa do Leonarda da Vinci)*. „Problemy” R. 7: 1951 s. 769—771.
3. *Z początków polskiej myśli matematycznej*. „Matematyka” R. 5: 1952 nr 2 s. 6—15 (współautor A. Wachulka).
4. *Pobyt J. J. Retyka w Krakowie*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” T. 1: 1953 s. 64—79.
5. *Kłosa, Wojewódka, Grzepski — pierwsi autorzy literatury matematycznej w języku polskim*. „Problemy” R. 9: 1953 s. 812—816 (współautor A. Wachulka).
6. *Początki rachunku nieskończonościowego w Polsce*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” T. 2: 1954 s. 319—348, tabl. 2.

7. *Matematyka Kopernika*. „Wszecławiat” 1954 s. 31—35.
8. *Wielościány półforemne (bryły ograniczone wielokątami o różnej liczbie boków)*. „Problemy” R. 9: 1955 s. 453—461.
9. *Matematyka w Polsce w wieku XVII*. „Matematyka” R. 8: 1955 nr 4 s. 13—21 (współautor A. Wachułka).
10. *Zagadnienie kwadratury koła w polskiej literaturze matematycznej*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. 1: 1956 s. 715—752, tabl. 6.
11. [Oprac.] Jan Brożek: *Wybór pism*. T. 2. Warszawa 1956. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 346, nlb. 4 s. tabl. 1.
12. *Z ilu ziarn piasku można by zbudować kulę ziemską? (Uwagi z dziejów wielkiej liczby)*. „Problemy” R. 13: 1937 s. 257—261 (współautor A. Wachułka).
13. *Z dziejów polskiej myśli matematycznej*. Warszawa 1957. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 138, nlb. 2 s. (współautor A. Wachułka).
14. *Pierwsze katedry nauk matematycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” nr 14 *Matematyka, Fizyka, Chemia* z. 3 s. 3—19.
15. *Logarytm w dziejach wielkiej liczby. Co jest łatwiejsze: dodawanie czy mnożenie*. „Problemy” R. 14: 1958 s. 592—596 (współautor A. Wachułka).
16. *Pythagoras i Pythagorejczycy w dziejach matematyki*. „Filomata” 1958/1959 z. 127 s. 355—364.
17. *Archimedes w dziejach matematyki*. Tamże 1959/1960 z. 137 s. 347—356; z. 138 s. 403—408 (współautor A. Wachułka).
18. *Diophantos*. Tamże 1961/1962 z. 153 s. 203—215.
19. *Herka (Hercius) Paweł*. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 9, Wrocław 1961 s. 457—458.
20. *Hertz Karol*. W: Tamże s. 475.
21. *O arbelosach Archimedes*. „Matematyka” R. 14: 1961 nr 3 s. 134—140 (współautor A. Wachułka).
22. *Hreczyna Grzegorz*. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 10, Wrocław 1962—1964 s. 51—52.
23. *Jagielski Adam Szczepan*. W: Tamże s. 310—311.
24. *Janicki Stanisław*. W: Tamże s. 507—508.
25. *O pewnym rękopiśmie matematycznym z końca XVIII wieku*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. 8: 1963 s. 367—382.
26. *Studium matematyki na Uniwersytecie Jagiellońskim do połowy XIX wieku*. Kraków 1963. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 235, 4 nlb. s. Uniwersytet Jagielloński — Wydawnictwa Jubileuszowe, t. 7.
27. *Tysiąc lat polskiej myśli matematycznej*. Warszawa 1963. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 285, 3 nlb. s. (współautor A. Wachułka).
28. *Jentz Karol*. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 11. Wrocław 1965 s. 174—175.
29. *Józefowicz Wincenty*. W: Tamże s. 306—307.
30. *Jurewicz Stanisław*. W: Tamże s. 335.
31. *Kamiński Antoni*. W: Tamże s. 558—559.
32. *Kasterski Franciszek*. W: Tamże, t. 12, Wrocław 1966 s. 198—199.
33. *Kobecki Ludwik*. W: Tamże, t. 13, Wrocław 1967—1968 s. 141.
34. *Konkowski Aleksander Karol*. W: Tamże, Wrocław 1968 s. 540.
35. *Pierwszy znany traktat rękopiśmienny w literaturze matematycznej w Polsce. Algorismus minutarium Martini Regis de Premisla*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. 12: 1967 s. 269—289, tabl. 2.
36. *Dokola sporu o „postulat platoński” w konstrukcjach geometrycznych*. „Filomata” 1967/1968 z. 212 s. 129—140.
37. *O miernictwie w Polsce w XV, XVI, i XVIII wieku*. W: S. Grzepski: *Geometria to jest [...]* Dodatek do „Przeglądu Geodezyjnego” R. 39: 1967 nr 5 s. 5—11.
38. *Stanisław Pudłowski profesor Akademii Krakowskiej w XVII wieku i jego studia matematyczne*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” Ser. C 12: 1967 s. 3—43.
39. *Matematyka w Szkole Krzemienieckiej*. Tamże s. 71—101.

40. Krauz Antoni. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 15, Wrocław 1970 s. 247.
41. Krüger Piotr. W: Tamże s. 451—453.
42. Krzyżanowski Adrian. W: Tamże s. 594—596.
43. Kronika Apolloniosa z Perge. „*Filomata*” 1970/1971 z. 240 s. 17—26 (współautor A. Wachulka).
44. Lewocki Onufry. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 17, Wrocław 1972 s. 225—256.
45. *Towarzystwo Nauk Ścisłych w Paryżu (1870—1882)*. „*Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*” R. 17: 1972 s. 45—58.
46. *Trygonometria w polskich pracach matematycznych do końca XIX wieku*. Tamże R. 19: 1974 s. 247—269.
47. *Recepcja geometrii analitycznej w Polsce w wiekach XVII—XIX*. Tamże s. 677—700.
48. *Powstanie Towarzystwa Nauk Ścisłych w Paryżu i zarys jego działalności*. „*Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej*” Ser. C 18: 1974 s. 15—42.
49. *Franciszek Sapalski, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego w dobie Rzeczypospolitej Krakowskiej*. Tamże Ser. C 19: 1974 s. 69—90.
50. *Zarys historyczny geometrii wykreślnej i jej recepcji w Polsce do końca XIX w. (Materiały)*. Tamże s. 19—129.
51. Mertens Franciszek Karol. W: *Polski słownik biograficzny*, t. 20, Wrocław 1975 s. 448—449.
52. Niemczewski Zachariasz. W: Tamże, t. 22, Wrocław 1977 s. 783—785.
53. *Dzieje dzieła Jana Śniadeckiego „Rachunku algebraicznego teoria zastosowana do linii krzywych” w świetle jego korespondencji*. „*Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*” R. 22: 1977 s. 59—71.
54. *Linie krzywe w matematyce starożytnej Grecji*. „*Filomata*” 1976/1977 z. 305 s. 219—230 (współautor A. Wachulka).
55. *Archimedeśa „Problem trzody Heliosa”*. Tamże z. 307 s. 325—329 (współautor A. Wachulka).
56. *Hipokrates z Hios*. Tamże 1977/1978 z. 314 s. 163—171.
57. *Niels Henrik Abel — matematyk norweski (1802—1829)*. „*Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*” R. 24: 1979 s. 367—375.
58. *Synagogi Matematikai Papposa z Aleksandrii*. „*Filomata*” 1980/1981 z. ? s. 325—333 (współautor A. Wachulka).
59. *Bibliografia historii matematyki w Polsce*. Rękopis w Archiwum PAN. Oddział w Krakowie, sygn. K. III — 21.

Zestawił Adam Wachulka